

Романовська Л.І., Подкоритова Л.О.

ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

«Новий Світ – 2000»
Львів 2020

УДК 159.9
ББК 88
Р69

*Розповсюджувати та тиражувати
без офіційного дозволу видавництва забороняється.*

Гриф надано Міністерством освіти і науки України

*Схвалено Вченою радою
Хмельницького національного університету
(Протокол № 3 від 30.10.17р.)*

Рецензенти:

М.О. Смульсон – доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії інноваційних технологій Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України;

Є.М. Потапчук – доктор психологічних наук, професор, начальник кафедри кримінального права Національної академії прикордонної служби України імені Б. Хмельницького;

Н.В. Ханецька – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології Хмельницького національного університету.

Романовська Л.І., Подкоритова Л.О.

Р69 Диференційна психологія: Навч. посіб. – Львів: “Новий Світ – 2000”, 2020. – 236 с.

ISBN 978-966-418-074-7

У навчальному посібнику розкриваються основні поняття, предмет та завдання диференційної психології, наводяться теоретичні відомості щодо історії її становлення, описані її основні методи, розглянуто індивідуальну специфіку психічних процесів і властивостей, проаналізовано статево-рольову диференціацію та стильові особливості індивідуальності. Посібник містить навчальну програму однойменного курсу, лекційну частину із запитаннями та завданнями для самоконтролю та психодіагностичний інструментарій до курсу.

Рекомендований студентам психологічних та педагогічних спеціальностей, а також може бути у нагоді викладачам, вчителям, практичним психологам.

УДК 159.9
ББК 88

ISBN 978-966-418-074-7

© Романовська Л.І., Подкоритова Л.О., 2020
© “Новий Світ – 2000”, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ	
“ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ”	8
Тема 1. Предмет, історія та методи диференційної психології	12
1.1. Диференційна психологія як галузь психологічної науки.	
Предмет і завдання диференційної психології	12
1.2. Виникнення диференційної психології та основні етапи її розвитку	14
1.3. Міждисциплінарні зв'язки диференційної психології з іншими галузями психологічних знань, роль у практичній психології	20
1.4. Методи диференційної психології	21
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>23</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>23</i>
Тема 2. Особливості психологічного вивчення у диференційній психології. Джерела індивідуальних відмінностей	24
2.1. Психогенетика індивідуальних відмінностей. Взаємодія середовища і спадковості	24
2.2. Психофізіологія індивідуальних відмінностей	30
2.3. Нейрофізіологія індивідуальних відмінностей	32
2.4. Проблема функціональної спеціалізації півкуль і їх взаємодія	33
2.5. Біологічне дозрівання і психічний розвиток	37
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>41</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>42</i>
Тема 3. Типові виміри суб'єктивної реальності	43
3.1. Поняття психологічної норми	43
3.2. Особистість, індивід, індивідуальність	45
3.3. Типологія і класифікація. Поняття типу у психології.	
Прийоми і способи наукової класифікації	47
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>52</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>52</i>

Тема 4. Індивідуальна специфіка психічних процесів і властивостей	53
4.1. Індивідуальні відмінності пам'яті в людей	53
4.2. Індивідуальні особливості мислення та інтелекту	56
4.3. Поняття про здібності і їхню природу. Задатки як природні передумови здібностей	59
4.4. Креативність та геніальність як особливі відмінності	71
4.5. Антиципація у структурі індивідуальних відмінностей	80
4.6. Темперамент і його місце у структурі індивідуальних властивостей	88
4.7. Характер та інші властивості індивідуальності. Типологія характерів	109
4.8. Акцентуації характеру	117
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>125</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>126</i>
Тема 5. Етнічні аспекти і диференційна психологія	127
5.1. Національний характер: поняття, фактори впливу, дослідження	127
5.2. Національні характери окремих народів світу	128
5.3. Національний характер українців	138
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>142</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>143</i>
Тема 6. Аспекти статево-рольової диференціації	144
6.1. Стать у структурі індивідуальності. Аспекти статевої ідентичності	144
6.2. Теорії розвитку статевої ідентичності	147
6.3. Аспекти статевої диференціації	152
6.4. Статеві відмінності в психічній діяльності і поведінці	160
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>168</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>168</i>
Тема 7. Стильові особливості індивідуальності	169
7.1. Загальне уявлення про стиль	169
7.2. Поняття життєвого стилю в психології	171
7.3. Поняття когнітивного стилю у психології індивідуальності	179
7.4. Індивідуальний стиль діяльності	187

7.5. Стратегії і стилі спілкування	188
7.6. Стилї педагогічного спілкування	190
7.7. Стилї лідерства або керування	191
7.8. Стилї і помилки батьківського виховання	192
<i>Контрольні запитання і завдання .....</i>	<i>196</i>
<i>Завдання творчого характеру .....</i>	<i>196</i>

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДО КУРСУ “ДИФЕРЕНЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ”	197
---	-----

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО	211
КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	212
ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	225

*Диференційна психологія не є лише одним з вимірів особливого.
Предметом її дослідження є цілісна індивідуальність
як існуюча емпірична реальність.
В.Штерн*

ПЕРЕДМОВА

Людська особистість є надзвичайно складною системою, у якій тісно переплітаються вроджене і набуте, індивідуальне і типове, чоловіче і жіноче, прекрасне і жахливе – неймовірна кількість протилежностей, які, здавалось би, не можуть співіснувати у єдності. Проте, якщо зазирнути у душу будь-якої людини, ми побачимо там захоплюючий світ, у якому коли конфліктують, а коли і гармонійно співіснують протилежності, що створюють неповторну мозаїку індивідуальності людини. Усвідомлення власної унікальності справдана спонукало людину до вивчення самої себе, що врешті-решт привело до народження окремої науки – психології та її подальшого розгалуження.

Диференційна психологія вивчає природу і джерела індивідуальних відмінностей, що визначає необхідність її вивчення майбутніми фахівцями психолого-педагогічного спрямування. Таким чином, даний посібник призначений для підготовки практичних психологів, педагогів, соціальних педагогів, і його основна мета – допомогти студентам у засвоєнні основних понять та положень диференційної психології, розумінні її місця у системі психологічної науки та практики.

Вивчення курсу “Диференційна психологія” сприяє формуванню у майбутнього фахівця наступних знань та умінь: знання специфіки та методів диференційної психології; розуміння теоретичних принципів, покладених в основу створення тої чи іншої типології особистості; індивідуальних особливостей кожного з типів психологічних класифікацій; індивідуальних відмінностей у пізнавальних процесах та темпераменті; умінь визначати індивідуальні особливості людей,

належність до того чи іншого психологічного типу; визначати шляхи психолого-педагогічної допомоги особистості з урахуванням її індивідуально-психологічних особливостей; надавати рекомендації щодо формування індивідуального підходу в роботі з людьми.

У запропонованому навчальному посібнику автори намагалися узагальнити результати теоретичного аналізу і практичних досліджень у галузі диференційної психології, зокрема були використані праці таких відомих вітчизняних і зарубіжних вчених як: І.Грошев, В.Дружинин, Л.Бурлачук, Г.Костюк, О.Лібін, С.Максименко, С.Нартова-Бочавер, В.Русалов, Т.Титаренко, Н.Чепелева, В.Стратієвська, В.Штерн, К.-Г.Юнг та ін.

Послідовність викладення матеріалу побудована у відповідності із запропонованою навчальною програмою курсу “Диференційна психологія”. У посібнику наводяться теоретичні відомості щодо предмету та завдань диференційної психології, історії її становлення, визначені міждисциплінарні зв’язки диференційної психології з іншими науками, описані її основні методи, а також подано аналіз основних джерел індивідуальних відмінностей; розглянуто індивідуальну специфіку психічних процесів і властивостей, вплив на варіативність індивідуальних відмінностей віку, етнічної приналежності та інших факторів; проаналізовано статево-рольову диференціацію та стильові особливості індивідуальності.

Подані у посібнику питання для самоконтролю та завдання згруповані відповідно до окремих тем, що робить їх зручними для самоперевірки.

У посібнику також міститься словник основних термінів та окремі психодіагностичні методики, які можна використовувати для вивчення тих чи тих індивідуально-типологічних відмінностей.

Навчальний посібник рекомендується студентам психологічних та педагогічних спеціальностей. Він може бути у нагоді викладачам, вчителям, практичним психологам.